

A. Flipse, *Christelijke wetenschap. Nederlandse rooms-katholieken en gereformeerden over de natuurwetenschap, 1880-1940* (Verloren; Hilversum 2014) 328 p., ill., € 29,- ISBN 9789087044152

Confessionele wetenschapsidealen

In dit proefschrift beschrijft wetenschapshistoricus Ab Flipse hoe gereformeerden en katholieken omgingen met de natuurwetenschap. Flipse, universiteitshistoricus van de Vrije Universiteit, tevens natuurkundige en wetenschapsfilosoof, heeft tal van artikelen op zijn naam staan over de verhouding religie en natuurwetenschap. Deze vormen belangrijke bouwstenen van het proefschrift dat hij 6 mei 2014 aan de VU verdedigde.

Uitgangspunt is de historisch veranderlijke verhouding tussen natuurwetenschap en religie. Daarmee neemt hij stelling tegen generaliserende, reductionistische opvattingen die recentelijk nog in het Darwinjaar 2009 hoogtij vierden en die – met de evolutietheorie als lakmoesproef – hameren op een oud en ook structureel conflict tussen geloof en wetenschap. Vanuit de internationale literatuur laat Flipse zien dat de idee dat geloof en wetenschap per definitie met elkaar in conflict zijn, pas uit het midden van de negentiende eeuw dateert. Toen wilde een nieuwe generatie natuurwetenschappers in Groot-Brittannië de natuurwetenschap professionaliseren en wetenschappelijke machtsstructuren reorganiseren door rigoureuze uitsluiting van theologen en hun wetenschappelijke paradigma's.

Dit voorbeeld steunt tevens de stelling dat wetenschappelijke cultuur – kennisontwikkeling, kennisverandering en receptie van kennis – aan tijd en plaats gebonden is. Zo ook de relatie van geloof en wetenschap, die behalve ideële en ideologische, ook institutionele en organisatorische dimensies had. Flipse onderzoekt welke dat in Nederland waren tussen 1880 en 1940, in een vergelijkend onderzoek naar de wetenschapsidealen van gereformeer-

den en katholieken: twee emanciperende sociaal-culturele groepen voor wie de natuurwetenschap een cruciaal bestanddeel was van de moderniserende samenleving, waarin zij positie dienden te kiezen. Zij beschouwden natuurwetenschap niet zozeer een seculiere activiteit, maar als bron van een potentieel concurrerend wereldbeeld: mechanistisch, materialistisch, van God los. Dat wilden zij pareren met de ontwikkeling van een eigen, gelovig wetenschapsideaal waarin God onderdeel was en bleef van natuurwetenschappelijke analyse. Flipse taxeert het neocalvinisme en het neothomisme als moderne ideologieën die in eigen kring de mogelijkheden tot de beoefening en receptie van natuurwetenschappelijk onderzoek theologisch-wijsgerig opzicht verruimden. Hij beschrijft eerst welke confessionele wetenschapsidealen de gereformeerde (vooral Kuyper en Bavinck) en katholieke voormannen (de priesters De Groot en Beysens) ontwikkelden. Zij leverden het 'werkprogram' voor prille en gevorderde wetenschapsbeoefenaars. Die wetenschappelijke praktijk analyseert Flipse vanuit de ideeënuitswisseling in confessionele studentenverenigingen en levensbeschouwelijke verenigingen van (natuur)wetenschappers: de Christelijke Vereeniging van Natuur- en Geneeskundigen in Nederland (CVNG; 1896) en de Vereeniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland (KWV; 1904). Zijn analyse steunt hoofdzakelijk op literatuur en gedrukte bronnen – studies, artikelen, redevoeringen, colleges en collegeaantekeningen, jaarverslagen en dergelijke.

In beide confessionele groepen gold wetenschapsbeoefening op gelovige beginselen als

legitiem en maatschappelijk waardevol. Men vond elkaar in het verzet tegen de liberale wetenschap, verbonden met naturalisme en mechanisme dat strijdig was met confessionele, organische wetenschapsvisie. Uitgekristalliseerd was die visie allerm minst. Flipse laat zien dat de katholieke natuurwetenschappers met het neothomistische wijsgerige denkkader in het voordeel waren als het ging om de vraag wat 'roomse wetenschap' was. Gereformeerde tijdgenoten worstelden met de kwestie waar het 'christelijke' te lokaliseren: in specifieke werkhypothesen of in de natuurfilosofie. Dat er domeinen waren waar wetenschappelijke, door onderzoek vastgestelde feiten onderscheiden dienden te worden van geloofsovertuiging, was tot de jaren 1920 in elk geval in gereformeerde kring geaccepteerd. Deze ruimte kwam onder druk te staan rond de kwestie Geelkerken (1926), waarin het gezag van de Bijbel rond de vraag of de slang in het paradijs werkelijk had gesproken, ter discussie kwam te staan. Met de bevestiging dat het zo was zoals het in Genesis beschreven staat, perkte het kerkelijke gezag van de Gereformeerde Kerken de ruimte van eigen wetenschappers drastisch in. Aan verkenningen van wat het organisch-teleologisch georiënteerde thomisme te bieden had aan neocalvinisten, kwam toen eveneens een einde. Dat gold ook voor wat Flipse noemt 'concordistische harmonisatiepogingen' onder neocalvinisten: pogingen om natuurwetenschappelijke bevindingen die conflicteerden met wat er in de Bijbel stond, hiermee toch in een soort overeenstemming te brengen.

Flipses onderzoek naar de omgang met 'christelijke' en 'roomsche wetenschap' onder studenten en wetenschappers is bijzonder waardevol. Gereformeerde studenten worstelden vooral met de kwestie of de christelijke wereldbeschouwing alleen via de natuurfilosofie van invloed was op de natuurwetenschap,

waarbij over de inhoud van die natuurfilosofie geen overeenstemming bestond. Katholieke studenten konden bogen op een breed gedeelde neothomistische filosofie, die zich ook in de toepassingen door filosofen en theologen als De Groot en Beysens beter liet verbinden met natuurwetenschappelijke onderzoeksresultaten. Op een hogere laag van de wetenschappelijke praktijk worden zulke verschillen tussen 'christelijke' en 'roomse' wetenschap verder uitvergroot. Binnen de CVNG – en ook de Vrije Universiteit – liep het streven naar een christelijke natuurwetenschap eind jaren 1930 vast op de notie 'wereldbeeld' die de uitwisseling tussen natuurwetenschappers, theologen en filosofen ging beheersen. Vanuit een striktere Schriftopvatting en exegese stokte de uitwisseling van theologie met het empirisch natuurwetenschappelijk onderzoek. Gereformeerde theologen concentreerden zich op die natuurwetenschappelijke terreinen die vanuit de Schrift om verklaring en afstemming vroegen: de evolutiebiologie en de historische geologie. Van bredere overeenstemming over christelijke natuurwetenschap was niet langer sprake. Afgezien van enkele pogingen in de jaren 1950 in de richting van een christelijke evolutietheorie gingen gereformeerde natuurwetenschappers en theologen gescheiden wegen. Een door de Schrift gedomineerde opvatting over christelijke natuurwetenschap vormt tegenwoordig onderdeel van het orthodox gereformeerde erfgoed dat behoudende gereformeerde kerkgenootschappen en de nieuwe evangelisch-reformatische beweging bewaren en bewaken.

Hoewel het neothomisme aan katholieke zijde verschillende interpretaties kende, vormde het volgens Flipse een bindend kader in de KWV waar het ging om het denken over God en de natuur. Debatten gingen onder meer over de evolutietheorie. Hier werd de wijsgerige ruimte van het neothomisme in de

jaren 1910 in het voordeel van (beperkt) evolutionisme opgerekt in de samenwerking tussen de bioloog Van Goor en de theologen Beysens en Van Noort. Alleen voor wat niet door natuurlijke oorzaken kon worden verklaard kon een ingrijpen Gods als verklaring dienen. Hun studie, *De ontwikkelingsgeschiedenis van het organisch leven* (1916), kwam evenwel niet door de kerkelijke censuur van het bisdom Haarlem en werd vrijwel geheel vernietigd – om inhoudelijke redenen of misschien wegens de reputatie van Van Noort, die op verdenking van ‘modernistische’ denkbeelden niet meer aan het grootseminarie Warmond mocht doceren. Van Goor vond echter – onder andere in de KVV – alternatieve verspreidingskanalen, die weer laten zien dat er ook rek op de kerkelijke censuur zat.

Flipses gelaagde analyse verduidelijkt dat confessioneel-ideologische bevlogen weten-

schapsidealen in ‘verzuilend’ en ‘verzuild’ Nederland maar moeizaam vertalingen vonden in het natuurwetenschappelijke onderzoek. Nauwgezet preciseert hij de inzet en posities van bekende en minder bekende hoofdrolspelers, onder wie F.J.J. Buytendijk die tussen 1919 en 1924 hoogleraar fysiologie en biologie aan VU was. Flipse laat zien dat diens natuurbeschouwing toen ten onrechte als mechanistisch werd gekwalificeerd in de CVNG en dat deze misvatting in de latere geschiedschrijving is voortgezet. Zulke correcties op de historiografie, waarin de antithese tussen geloof en wetenschap nog tastbaar is, maakt dit proefschrift waardevol voor verder onderzoek naar de betekenis van religie in de wetenschappelijke cultuur in Nederland.

Marit Monteiro, Radboud Universiteit Nijmegen

Herman Langeveld, *De man die in de put sprong. Willem Schermerhorn, 1894-1977* (Boom; Amsterdam, 2014) 624 p., ill., € 35,- ISBN 9789089532770

Het nut van de politieke biografie

Na zijn tweedelige *Hendrikus Colijn* schreef Herman Langeveld opnieuw een grote biografie, ditmaal van Willem Schermerhorn. Degelijk, genuanceerd en kritisch – dat waren de kwalificaties in de recensies in de dagbladen over *De man die in de put sprong*. Langeveld schetst knap de politieke opkomst en ondergang van de Delftse hoogleraar Landmeetkunde die in 1945-1946 minister-president van het eerste naoorlogse kabinet was en een belangrijke rol zou spelen in de Indonesische kwestie. De kern van het boek vormt de periode van tien jaar tussen Schermerhorns eerste stappen op politiek terrein als voorzitter van de anti-NSB-beweging ‘Eenheid door Democratie’ in 1938 en zijn ontslag in het na-

jaar van 1947 als voorzitter van de Commissie-Generaal (die moest onderhandelen over een akkoord met de Republiek Indonesië). Keerpunt was Schermerhorns tijd als leider van de gijzelaars in Sint-Michiëlsgestel in 1940-1942. Met zijn ‘geduld, redelijkheid en humaniteit’ maakte hij diepe indruk op zijn medegevangenen. Er ontstond in het kamp zelfs een ‘Schermerhorncultus’ die zich uitte in prentjes en tekeningen. Ook speelde hij een prominente rol in de Gestelse discussies over de vernieuwing van het Nederlandse politieke leven na de bevrijding. In 1945 was hij een van de initiatiefnemers van de Nederlandse Volksbeweging die streefde naar een ‘doorbraak’ van de verzuilde politiek.